

prof. ucz. dr hab. Maria Marta Urlińska
Wydział Pedagogiczny
Akademia Ignatianum w Krakowie

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Elżbiety Krynickiej
pt. *Wychowanie a tożsamość narodowa dzieci z rodzin polsko-litewskich.*

Lublin 2020

197 stron tekstu plus bibliografia (408 pozycji zwartych oraz artykułów w czasopismach, aktów normatywnych oraz 12 adresów netograficznych), aneksy i streszczenie w języku polskim i angielskim

Problematyka kondycji społeczeństw stała się współcześnie niezwykle złożona i niejednoznaczna. Na poziomie zarówno kulturowym, jak i cywilizacyjnym doszło do fundamentalnych zmian życia społecznego. Zmiany te spowodowały, że wiele z klasycznych paradygmatów i pojęć nauk społecznych straciło swoją aktualność. Między innymi konieczna jest krytyczna analiza i interpretacja najnowszych sposobów ujmowania młodzieży jako podmiotu badań przez filozofię, pedagogikę, psychologię oraz socjologię. Młodzież przełomu wieków jest bowiem nową generacją, inną od wcześniejszych pokoleń swoich rówieśników. Jej specyfika i odmienność ma swoje źródła w sytuacji społeczno-kulturowej, politycznej oraz gospodarczej naszego kraju, Europy i świata, będącej zarazem ważnym punktem odniesienia. Zjawisko globalizacji to nie tylko neutralny pod względem kulturowym opis geopolitycznych realiów XXI wieku, to nie tylko normatywna wizja pewnej formy życia. Termin ten stał się główną kategorią porządkującą nasze myślenie w różnych dyscyplinach akademickich, za pomocą której opisuje się współcześnie wiele zjawisk społecznych, kulturowych i geopolitycznych. Na podstawie krytycznego przeglądu współczesnej teorii społecznej, globalizacja jawi się jako proces przekształcający nie tylko instytucje i organizacje, lecz też tkankę tożsamości i życia osobistego jednostek.

Zatem, aby odnaleźć nowe reguły konceptualizacji i sposoby badania problematyki pogranicza, należy pochylić się nad zagadnieniami kształtowania (się) tożsamości młodzieży w okresie płynnej nowoczesności, tego swoistego krystalizowania osobowości w warunkach relatywizmu aksjologicznego. Jeśli do tego dołożymy otwieranie się granic i swobodny przepływ ludności z koniecznością adaptacji do nowych warunków, to nabierają znaczenia wszelkie próby badawcze pokazujące konstruowanie świata, jego interpretację i kształtowanie (się) tożsamości szczególnie młodych ludzi, którzy stają się głównymi beneficjentami tych zmian społecznych.

Niezwykle ważne przy tym staje się dookreślenie roli podmiotów wychowawczych obecnych w tym procesie, zdefiniowanie roli instytucji, takich jak rodzina, szkoła, kościół. Także roli mediów, gdyż wyjątkowy postęp technologiczny sprawił, że rzeczy i artefakty uzyskały charakter podmiotowy. Nowe media to współcześnie „świat równoległy”, w którym młodzież przebywa. Media czynią świat bliskim, nie są już tylko pośrednikiem w relacjach, ani źródłem wiedzy, aktualnie widzimy ich globalny zasięg oraz wzrost roli oddziaływania wychowawczego. W tej sytuacji konieczne jest wskazanie na ile podstawą oddziaływania wymienionych środowisk staje się zakładany system wychowawczy, na ile atrakcyjne są dla młodych wzory przekazywane w rodzinach z pokolenia na pokolenie, na ile postępowania wychowawcze instytucji edukacji i kultury stają się busolą pedagogicznej działalności szkół i placówek kulturalno-oświatowych, jak je można wprowadzać w życie, przede wszystkim jak młodzi mają te reguły rozpoznać, rozumieć i respektować. Istotne jest przy tym wskazanie na szanse i zagrożenia kształtowania tożsamości ze strony kultury współczesnej (globalnej, narodowej, regionalnej, rodzinnej), czy też przyjrzenie się kryzysom tożsamości młodych ludzi i sposobom radzenia sobie z nimi. Waga tego typu wiedzy dla wyznaczania celów edukacyjnych jest nie do przecenienia, stąd też każda podjęta próba badawcza, przybliżająca nas do zrozumienia problematyki współczesnej młodzieży, kształtowania tożsamości, poznania jej kondycji, koncepcji i kompetencji staje się wartością samą w sobie.

Nakreślone powyżej problemy znalazły swoje rozwinięcie w recenzowanej przeze mnie **dysertacji doktorskiej mgr Elżbiety Krynickiej, przygotowanej pod kierunkiem naukowym Profesor Lucyny Ewy Dziaczkowskiej**. Pracę tę zaliczam do projektów realizowanych na pograniczu nauk humanistycznych i społecznych, widzianych w perspektywie wielu dyscyplin - w tym przypadku pedagogiki, socjologii, psychologii i filozofii. Pedagogiczny charakter prowadzonych analiz, ich osadzenie w kontekście teoretycznym współtworzonym przez przedstawicieli nie tylko rodzimej pedagogiki a także analizy empiryczne i wnioski przedstawione w końcowej części pracy, pozwalają na stwierdzenie, iż mamy do czynienia z rozprawą doktorską realizowaną w obszarze pedagogiki jako dyscypliny naukowej, zaś analizy tekstu rozprawy dokumentują kompetencje teoretyczno-metodologiczne Doktorantki, co w moim przekonaniu, pozwala na **pozytywną ocenę przedstawionej rozprawy**.

Recenzowana rozprawa doktorska jest studium teoretyczno-empirycznym, jest ona cenna poprzez swoją aktualność, bowiem porusza problemy, które stale jeszcze czekają na dowartościowanie. Szczególnie teraz, gdy istotne jest aby Polakom żyjącym na obczyźnie oraz tym w kraju, przywrócić właściwe relacje wobec „obcych”. Wiąże się to z pomocą tym, którzy znaleźli się z własnego wyboru lub pod przymusem wśród obcych, żyją w diasporach i są w mniejszości zdominowani przez większość. Idzie tutaj zwłaszcza o Polaków, którzy nie ze swojej winy znaleźli się poza granicami swego kraju, czy tych migrujących z Polski za pracą, decydujących się na związki rodzinne na obczyźnie. Równie istotna jest pomoc nam samym (czyli Polakom w kraju) w ustanowieniu właściwych relacji w stosunku do „obcych”, żyjących obok nas, trafiających do naszego kraju w rezultacie swoich decyzji życiowych, wiążących ich z przedstawicielami społeczności polskiej czy trafiających do nas w wyniku poszukiwania zatrudnienia (a jest ich coraz więcej). Ważne przy tym jest wyeliminowanie w sobie uczucia niechęci do obcych, zredukowania dystansu do świata cudzego, często stereotypowo definiowanego.

Tego typu myślenie towarzyszy osobom zajmującym się zdobywaniem doświadczeń życiowych, zawodowych czy naukowych w przestrzeni nasyconej różnicą. To otwarcie na wielokulturowość jest szczególnie cenne dla nas w Polsce, kraju w miarę jednorodnym narodowościowo (nie wliczając terenów pogranicza wschodniego i południowego), raczej wolnym od problemów typowych dla społeczności wielonarodowościowej. Może właśnie dlatego każda wiedza o problemach zaistniałych na pograniczu kultur jest wartościowym materiałem do dokonania analiz i ekstrapolacji wyników na sytuację mogącą mieć miejsce w przyszłości także w naszym kraju. Można na ten fakt spojrzeć właśnie przez pryzmat obecności (lub jej braku czy też marginalności) różnicy, która jest wpisana w kategorię pogranicza. Wyjście Autorki recenzowanej pracy na owe pogranicza jest nie do przecenienia, bowiem wiedza tam zdobyta może być wykorzystana w działaniach wspierających naszych Rodaków w adaptacji w warunkach kraju, w którym mieszkają (jako autochtoni czy przybysze), także w przygotowaniu nas – w Polsce – do obecności różnicy związanej z wielokulturowością u nas. Dzisiaj nie wystarczy już tylko tolerancja, potrzebna jest akceptacja „Innego” obecnego w przestrzeni społecznej. A w takiej sytuacji wielka rola kształtowania takich postaw dla procesu wychowania w rodzinach i edukacji zarówno formalnej jak i nieformalnej czy pozaformalnej.

Strukturę recenzowanej pracy zdominowała więc problematyka wychowania oraz kształtowania tożsamości narodowej w warunkach wielokulturowości. Układ jest adekwatny do założonej koncepcji badawczej a jej konstrukcja jest zgodna z etapami postępowania badawczego stosowanego w pedagogice empirycznej. Praca ta ma charakter analityczno-syntetyczny, ma konstrukcję poprawną, posiada bowiem wszystkie elementy - od teoretycznej wykładni przez metodologiczny wywód, do zaprezentowania wyników własnych poszukiwań badawczych zwieńczonych podsumowaniem zawierającym autorskie propozycje możliwe do aplikacji w praktyce pedagogicznej. Niczego zatem w dysertacji nie brakuje, jest to pewna zamknięta całość. Dysertacja składa się z pięciu rozdziałów spiętych wstępem i zakończeniem z wnioskami z przeprowadzonych badań, dołączone do tego są bibliografia, netografia, oraz aneksy. Są też wykazy źródeł prawnych, spisy fotografii, rysunków, schematów i tabel. Całość zamyka streszczenie w języku polskim i angielskim.

Czytelnie zostały podane przez Autorkę motywy wyboru tej właśnie problematyki badawczej wraz z uzasadnieniem konieczności przyjrzenia się procesowi kształtowania tożsamości na pograniczu w środowiskach zróżnicowanych kulturowo. Podoba mi się układ treści, przybliżający zamysł badania, osadzonego w miękkim paradygmacie humanistycznym ujęć jakościowych. Zamysł ten jest interesujący, z uwagi na stwarzane w toku jego realizacji pola do inspirujących refleksji, odnoszących się tak do teorii jak i praktyki edukacji międzykulturowej. Autorka wskazuje na problem do rozwiązania, nakreślając przestrzeń, w którą wpisuje się projekt badawczy, ze swymi diagnozami potwierdzającymi to, co już obecne w dyskursie pedagogicznym, bądź zgłaszającymi kolejne wątpliwości - zatem stawiającymi nowe pytania, co do roli uwarunkowań środowiskowych w kształtowaniu krystalizowanych tożsamości i poszukiwaniu odniesień dla zachowań tożsamościowych osób już zakorzenionych w świecie wielokulturowym.

Trzy pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczny, w sposób logiczny i porządkujący przedstawione zostały: *„Tożsamość narodowa jako integralna część tożsamości „JA”*, *„Wychowanie jako proces wspomagający rozwój tożsamości narodowej”* oraz *„Relacje polsko-litewskie jako kontekst kształtowania tożsamości narodowej dzieci z rodzin mieszanych”*. Autorka skupia się w tych fragmentach na zdefiniowaniu terminów kluczowych i wyjaśnieniu rozumienia takich pojęć jak tożsamość, wychowanie, rozwój człowieka, pogranicze kultur, rodzina w procesie wychowania i kształtowania tożsamości. Ta część została zaprezentowana w sposób komunikatywny, bardzo kompetentnie, w oparciu o bogatą, w zdecydowanej większości polską literaturę przedmiotu (ponad 400 pozycji zwartych, artykułów, aktów normatywnych i adresów netograficznych). Doktorantka swobodnie porusza się w obrębie

prezentowanych stanowisk. Podczas lektury tego fragmentu rozprawy, dla czytającego jasne były intencje Autorki i cel tej analizy.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Tożsamość narodowa jako integralna część tożsamości „JA”* Autorka na 30 stronach tekstu, na podstawie wybranych źródeł i literatury przedmiotu, dokonuje prezentacji pojęcia tożsamość (różnicując tożsamość JA i poczucie tożsamości) odnosząc ujęcie tożsamości do trójzakresowego poziomego profilu tzw. triady: koncepcja-kondycja-kompetencja. Przedstawia wątki obecności kryzysu tożsamości u podstaw którego leży brak odpowiedzi na pytanie o to kim jestem?, dokąd zmierzam?, jakie wartości chcę realizować? Słusznie przy tym sięga do teorii rozwoju psychospołecznego Erica H. Eriksona pokazując stadia przechodzenia jednostki przez kilka etapów kształtowania kompetencji umożliwiających radzenie sobie z sytuacją kryzysową wpisaną w poszczególne fazy rozwojowe, a ta decyduje o dynamice rozwoju tożsamości JA. Na tej podbudowie teoretycznej Autorka osadza tożsamość narodową czyniąc z niej przedmiot refleksji humanistycznej i poszukiwań badawczych prowadzonych na pograniczu kultur.

Autorka wskazuje na twierdzenie J. Nikitorowicza, że jest pewna specyfika kształtowania tożsamości w warunkach oddziaływania wielu kultur i w związku z tym potrzeba godzenia wielu ojczyzn, budowania tożsamości osobistej i społecznej bez konieczności rezygnacji z własnej indywidualności z równoczesnym zachowaniem fundamentu tożsamości rodzinnej. Ten sam badacz pogranicza stwierdził, że *„wielokulturowość jest faktem a edukacja międzykulturowa zadaniem”*. Skoro tak, to w zakresie tej problematyki jest poszukiwanie odpowiedzi na pytania jak przygotowywać jednostki do życia w społecznościach niejednorodnych, jak wychowywać i edukować jednostki, by dawać im szansę na wykorzystanie własnego potencjału kulturowego, by w sytuacji łączenia w sobie pierwiastków różnych kultur, móc czerpać z każdej z nich. Logicznym jest zatem przedstawienie w drugiej części rozprawy (opatrzonej tytułem: *„Wychowanie jako proces wspomagający rozwój tożsamości narodowej”*), istoty wychowania z jego złożonością, realizowaną przez cztery siły (bios, etos, agos, los) w ramach sześciu funkcji wychowawczych (sanare, edocere, educere, educare, initiare, christianisare).

Doktorantka poszukiwała teoretycznej wykładni stworzenia koncepcji, które posłużyć mogły do opracowania strategii działania wychowawczego wspierającego kształtowanie tożsamości narodowej w rodzinach mieszanych kulturowo. W rozdziale tym Autorka przedstawia warstwicową teorię wychowania Stefana Kunowskiego (warstwy: biologiczna, psychologiczna, socjologiczna, kulturologiczna oraz duchowa), ze szczególnym podkreśleniem jej aplikacji do badań edukacyjnych. Teoria jest przedstawiona z konieczności skrótowo, jednak

przywołanie jej świadczy o dobrym rozpoznaniu przez Autorkę przedmiotu badań. Podobnie jak propozycja Antoniny Kłoskowskiej ujęcia układów styczności społecznych (bezpośrednich nieformalnych i formalnych oraz pośrednich) rozumianych jako układy komunikacji społecznej (pierwotny, instytucjonalny i mediów masowych). Mamy tutaj pokazaną rolę różnych środowisk określających ramę życia społecznego (mogących wzmacniać bądź osłabiać formowanie zarówno tożsamości osobistej jak i społecznej, tu w szczególności narodowej).

Doceniam słusność przyjęcia tych propozycji teoretycznych do wykorzystania w badaniach empirycznych, jako narzędzia strukturalizacji wychowawczych uwarunkowań tożsamości narodowej dzieci z wybranej do badań populacji rodzin polsko-litewskich. Wobec tego naturalne jest pokazanie w trzecim rozdziale historycznego kontekstu budowania relacji w społeczności mieszanej kulturowo. Przy czym mowa tutaj o życiu Polaków w na Litwie i Litwinów w Polsce. Na 28 stronach pracy mamy zarys historii dwóch sąsiadujących krajów, opisane są współcześnie układane relacje polsko-litewskie, charakterystyka społeczności litewskiej w Polsce i polskiej na Litwie. Zamyka ten rozdział opis sytuacji rodzin polsko-litewskich żyjących po obu stronach granicy. To ciekawy i potrzebny element, tym bardziej, że - jak twierdzi Autorka za J. Nikitorowiczem - *„tożsamość kształtowana w biegu życia jest spotkaniem terażniejszości z przeszłością i antycypowaną przyszłością”* (s. 105). Nie można zatem wypreparować efektów kształtowania tożsamości z warunków w jakich wychowanie przebiega, z kontekstu społecznego wpisanego w historię i dzień dzisiejszy miejsca, w którym proces się dokonuje. W zasięgu naukowych eksploracji Autorki stały się rodziny mieszane kulturowo w Polsce i na Litwie, dzięki temu powstał obraz uwarunkowań procesu kształtowania tożsamości w warunkach pogranicza wraz z typowymi problemami, które temu towarzyszą, dylematami i napięciami tożsamościowymi powiązаныmi z funkcjonowaniem w społeczeństwie wielokulturowym rodzin polsko-litewskich.

Podsumowując powyższe, pozytywnie oceniam część teoretyczną pracy, w której Autorka wykazała się erudycją omawiając główne (i co tutaj podkreślę) zasadnie dobrane do problemu badawczego teorie, wiążąc jasno i zwięźle różne koncepty teoretyczne, potrafiąc przy tym wyrazić ich wzajemne relacje i poprowadzić całościową debatę nad nimi. Uważam tą część pracy za wartościową, dającą podstawy dla konstrukcji własnego planu badawczego przedstawionego w rozdziale czwartym dysertacji opatrzonym tytułem *„Metodologiczne założenia własnych badań empirycznych”*. Jest tutaj prezentacja przedmiotu, celu i problematyki badań, obranej strategii i metody badawczej, wskazane techniki zbierania danych oraz wskazaniem terenu badań i charakterystyką grupy badawczej.

Dobrze określony został przedmiot oraz cel badań. Przedmiotem jakościowych badań empirycznych Autorka uczyniła tożsamość narodową kształtowaną w środowiskach kulturowo mieszanych, celem było ustalenie istoty tożsamości narodowej ze wskazaniem na jej uwarunkowania wychowawcze. Jako cel praktyczny obiera wskazanie wychowawczych możliwości optymalizowania procesu kształtowania tożsamości narodowej dzieci z rodzin polsko-litewskich. Postawienie jednego głównego pytania badawczego uszczegółowione trzema kolejnymi zakreśla obszar, na którym Doktorantka skupia swoją uwagę. Jako metodę organizowania przebiegu badań przyjęła studium indywidualnych przypadków, z zastosowaniem techniki wywiadu pogłębionego (kwestionariusz wywiadu zawiera 19 pytań adresowanych do rodzica i dziecka).

Do grupy badawczej zostały zakwalifikowane cztery rodziny mieszane polsko-litewskie, mieszkające po obu stronach granicy (dwie w Polsce i dwie na Litwie). W wybranych rodzinach zamieszkujących na Litwie matki były narodowości polskiej a ojcowie litewskiej, odwrotnie w rodzinach mieszkających w Polsce to ojcowie byli narodowości polskiej. W każdej rodzinie przeprowadzono wywiady z dwoma osobami: rodzic – dziecko przy czym dwoje z dzieci było już dorosłych (sytuacja społeczno-polityczna w poprzedniej dekadzie była inna niż w obecnej, stąd zasadne było wzięcie do badań dzieci w wieku szkolnym jak i dzieci już dorosłych). Tutaj uwaga dotycząca zawężenia przez Autorkę palety różnorodności kryteriów doboru przypadków do badań. Rola matek w wychowaniu dzieci jest inna niż ojców, stąd prosiłoby się badanie tylko samo rodzin w Polsce i na Litwie, ale ze zróżnicowanym doborem: mieszkający w Polsce (matka Polka - ojciec Litwin, matka Litwinka - ojciec Polak) i na Litwie (matka Polka-ojciec Litwin i matka Litwinka – ojciec Polak) badanie dzieci w wieku szkolnym i dzieci już dorosłych. To dawałoby materiał zebrany w grupie ośmiu rodzin a nie czterech. Rozumiem jednak trudność jaka stała przed Badaczką – sytuacja pandemii mocno zredukowała Jej możliwości dotarcia do tak zróżnicowanych rodzinnych konfiguracji, szczególnie na Litwie (s. 147-148). Doceniam jednak próbę sił w sytuacji konieczności zmierzenia się z materiałem badanym po obu stronach granicy, szczególnie ten wysiłek prowadzenia badań w innym kraju niż własny.

W rozdziale piątym (*Wychowanie a tożsamość narodowa dzieci z rodzin polsko-litewskich w świetle wyników własnych badań empirycznych*), zamieszczone zostały wyniki własnych eksploracji. Autorka dokonała analizy materiału badawczego zgodnie ze wskazanym problemem badawczym dotyczącym opisu uwarunkowań wychowawczych leżących u podstaw kształtowania tożsamości narodowej dzieci z rodzin polsko-litewskich w zależności od układów styczności społecznych. Poprzez analizę treści wywiadów Autorka próbowała

zrozumieć fenomen kształtowania tożsamości narodowej z rozpoznaniem jej wychowawczych uwarunkowań. Doceniam dobór właściwej strategii badawczej do zamysłu naukowego, zaś za walor pracy uznaję stworzenie przez Autorkę własnych ram analitycznych opartych o przyjęte teorie styczności społecznych oraz wymiarów tożsamości (konceptji, kondycji i kompetencji). Są one dobrze rozpoznane i pozwalają na uchwycenie ważnych efektów procesu wychowawczego wspomagania rozwoju tożsamości narodowej. Wartościowym elementem są wnioski praktyczne i postulowane przez Autorkę działania wychowawcze zamykające pracę.

Prezentacja materiału została wykonana czytelnie, mamy sprawnie połączone wątki narracji respondentów (dane jakościowe). Może jedynie przy interpretacji czuje się niedosyt odwołań do badań innych autorów (a takie eksploracje są prowadzone na różnych pograniczach zarówno w naszym kraju jak i państwach sąsiednich) może korzystne byłoby sięgnięcie na przykład do teorii (TZT) autorstwa Tadeusza Lewowickiego uzasadniającej zachowania tożsamościowe w środowiskach mieszanych kulturowo (teoria na pewno znana Autorce, obecna jest w przywoływanej w bibliografii książce z roku 1995 pod moją redakcją), w której Profesor wyjaśnia jak można czytać zachowania człowieka pogranicza, czym te zachowania są warunkowane.

W procesie kształtowania się tożsamości na pograniczach w sytuacji niejednoznaczności tworzą się hybrydy. Istotne jest jednak, by powstawała owa tożsamość hybrydalna z wykorzystaniem twórczych możliwości pogranicza, tkwiących w nim szans rozwojowych. Bowiem tylko taka może być kapitałem do wykorzystania w sytuacjach niejednoznacznych jakie czekają na młodych ludzi wchodzących w dorosłe życie mających wpisana w życiorysy różnorodność narodową swoich rodziców. Ambiwalencja kulturowa i nie zredukowana odmienność jest ich szansą w nabywaniu kompetencji kulturowych koniecznych w sytuacji swobodnego przepływu ludzi przez granice wielokulturowej Europy. Różnica staje się wartością wspólną i kapitałem nie podlegającym redukcji. Jak jednak diagnozować ową różnicę, jak ją odczytywać i jak wykorzystać w wychowaniu?

Powstała praca zawiera materiał empiryczny zebrany w środowisku wielokulturowym polsko-litewskim. Jest w niej wiedza o potencjale ludzkim i możliwościach jego zagospodarowania. Jak tę wiedzę zinterpretować, jak można ją wykorzystać? Tadeusz Lewowicki proponuje porównywanie wyników różnych badań, poprzez nałożenie ich na mapę sześciu dominujących obszarów zachowań tożsamościowych. W odniesieniu do grup narodowościowych, analiza owych obszarów pomaga w zrozumieniu wielu ich zachowań, także dokonywanych wyborów identyfikacji narodowej przedstawicieli grup mniejszościowych oraz poszczególnych osób z rodzin mieszanych kulturowo. Dotyczy to

również wyborów strategii wychowawczych wobec swoich dzieci stosowanych przez rodziców w takich rodzinach a poprzez nie kształtujących tożsamość (konceptcja, kondycja, kompetencja).

Podsumowując: dana mi do recenzji praca doktorska stanowi ciekawe studium teoretyczno-empiryczne. Część teoretyczna dysertacji została napisana kompetentnie a trafnie przywołane pojęcia zostały przez Autorkę profesjonalnie zoperacjonalizowane. Kolejne części nasycone są treściami adekwatnie dobranymi do celów jakie sobie postawiła a to było konieczne przed przystąpieniem do konstruowania własnego projektu badawczego. Ten został zaprojektowany i wykonany dobrze. W rozdziałach prezentujących materiał empiryczny badaczka wykazała kompetencje w zakresie analizy danych jakościowych uzyskanych w toku działań eksploracyjnych. Autorka klarownie prezentuje i interpretuje materiał badawczy, posługując się zarówno literaturą przedmiotu jak i pozyskanym w badaniach materiałem. Przy analizie na podkreślenie zasługuje dobre rozłożenie akcentów łączących wiele wątków, które doprowadzają czytelnika do konkluzji dotyczącej określenia wychowawczych uwarunkowań kształtowania tożsamości narodowej przebiegającej w rodzinach mieszanych polsko-litewskich.

Niezwykle wartościowym dla recepcji całości dysertacji jest wprowadzenie dokonane we wstępie do pracy, przedstawiające jej zawartość, uzasadnienie podjęcia tej problematyki, pokazanie obszaru do zagospodarowania. Ułatwiającej recepcję są także wprowadzenia do każdego rozdziału oraz podsumowania na ich zamknięcie. Wszystko to razem czyni łatwiejszym odbiór treści pracy, sprawiając wrażenie wewnętrznego zdyscyplinowania jej Autorki. Traktuję to jako niewątpliwą wartość, podobnie jak przedstawione we wprowadzeniu argumenty, które okazują się być wystarczającym uzasadnieniem intencji powstania dysertacji, jak również wskazaniem na potrzebę tego rodzaju narracji dla współczesnego myślenia o edukacji międzykulturowej. W każdym fragmencie pracy widać szacunek dla czytającego, a świadczy o tym dobra narracja, lekkość używania słowa, staranność edytorska. Podkreślam, że warstwę językową dysertacji cechuje bardzo dobry stopień komunikatywności.

Konkluzja. Uwzględniając wszystkie aspekty opiniowanej pracy stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji dysertacja mgr Elżbiety Krynickiej **w pełni odpowiada** wymogom stawianym **pracom doktorskim** przez *Ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym* z dnia 14 maja 2003 roku wraz z uzupełnieniami zawartymi w *Prawie o Szkolnictwie Wyższym* z dnia 27 lipca 2005 roku i **wnoszę o dopuszczenie Autorki do końcowych etapów przewodu doktorskiego.**

Rabka-Zdrój, 28. grudnia 2020 roku